

ספרי' - אוצר החסידים - ליובאוויטש

היכל תשיעי
קובץ שלשלת האור
שער שלישי

לקוטי שיחות

בתרגום חפשי ללשון הקודש

על פרשיות השבוע, חגים ומועדים

•

מכבוד קדושת

אדמו"ר מנתם מענדל

זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

•

אבות פ"ה

(חלק יז שיחה ב)

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שמונים ושלוש לבריאה

שנת הקהל

מחזור הראשון של לימוד הלכות שיחות
שבוע פרשת בהר-בחוקותי, טז-כב אייר, ה'תשפ"ג (ב)

LIKKUTEI SICHOT
TARGUM L'LOSHON HAKODESH

Copyright © 2023
by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY
770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718
editor@kehot.com / www.kehot.org

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior permission from the copyright holder.

The Kehot logo is a registered trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch.

For dedications of the weekly Sichos, please contact us at: dedications@kehot.com

פ"ה ב *

מועטה, עד ש"ההוצאה והצער והטורח יתרים על השבח"⁵, אין מחשבים לו את השכר לפי השבח אלא נותנים לו שכרו משלם עבור עבודתו וצערו.

וצריך להבין:

הרי שכר המצוות נקבע מלכתחילה על ההוצאה והטרחא והעמל והצער הנדרשים לקיומן, וכמאמר חז"ל בכמה וכמה מקומות: אם בחוקתי תלכו, שתהיו עמלים בתורה כו' ונתתי גשמיכם גו', עובד כו' לא עבדו כו' אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד כו' בשני זוזי⁷ (מפני שמשנה רגילותו)⁸, ונפש כי תקריב כו' מי דרכו להביא מנחה עני מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו¹⁰. ועוד ועוד.

ועד"ז בבעל הבית ופועל: מה שמצינו (בש"ס ופוסקים)¹⁰, שמשלמים לפועל רק את ה"שבח" כאשר ההוצאה "יתירה על השבח" הוא רק במקרים מסויימים, היכא שבעל הבית לא שכר

א. "בן הא הא אומר לפום צערא אגרא"¹. ופירש הרע"ב: "כפי רוב הצער שאתה סובל בלימוד התורה ועשיית המצוה יהי' שכרך מרובה".

והנה מתן שכרן של מצות הוא חיוב ע"פ הלכה [כדמוכח גם מהא שהרמב"ם מביא דין זה בספר ה"יד" (ספר הלכה)²; ולא עוד, אלא שמאריך ומבאר בזה כמה פרטי דינים^{2*}]. והיינו, שלפי דיני התורה הקב"ה כביכול "מחוייב" לתת שכר לאדם עבור עבודתו, בדוגמת³ חיוב בעל הבית לשלם לפועל על עבודתו⁴.

והחיידוש במאמר "לפום צערא אגרא" (בפשטות) הוא בזה ששכר המצות הוא לפי הצער, ולא לפי הפעולה והתועלת והשבח. ועפ"ז – כאשר עבודת האדם מביאה תועלת

(* וסיום דמסכת (משניות) אבות (ראה הערה הבאה).

מהד"ב של שיחה זו (בלה"ק) נדפסה ב' ביאורים לפרקי אבות (קה"ת) בסופו.

(1) במשניות הוא בסוף פרק ה'. וראה לקמן הערה 49, 51.

(2) שחיבור זה (הוא) הלכות הלכות" (הקדמת הרמב"ם לספר היד).

(2*) ראה רמב"ם הל' תשובה פ"ג (ה"א"ה). וראה שם פ"ח וט'. סוף הל' מלכים.

(3) והסברא לשלילת זה הוא רק "מי הקדימני ואשלם כו' נתתי לו נשמה כו'" כדרז"ל (ויק"ר פכ"ב, ב).

(4) להעיר מאבות פ"ב מ"ד ומט"ז: בעל מלאכתך כו' שכר פעולתך. ושם מט"ו: והפועלים כו' ובעה"ב כו'. ולהעיר מתו"כ (הובא ברש"י עה"פ) בחוקתי כו'. ט: משל למלך ששכר פועלים כו'. וראה לקמן סעיף ח'.

(5) לשון המדרש שמואל סוף מס' אבות (בפירוש "לפום צערא אגרא").

(6) תו"כ (הובא בפרש"י) ר"פ בחוקתי.

(7) חגיגה ט, ב. וראה לקמן בפנים ס"ו.

(8) תנאי פט"ו. וראה סוטה (יא, ב) דעבודת נשים לאנשים – ה"ז עבודת פד"ן.

(9) ויקרא ב, א.

(10) מנחות קד, ב. הובא בפרש"י עה"ת שם.

(10*) והרי "מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטי ישראל כו' מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות כו'" (שמור"ר פ"ל, ט. וראה ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג), שעפ"ז מובן שדיני תשלום שכר דבעה"ב לפועל הם דוגמת השכר שמשלם הקב"ה.

שכרו משלם¹⁴ (אפילו היכא, ששכרוהו בשביל החולה יותר ממה שהי' ראוי לשוכרו¹⁵).

ובכן אינו מוכן: מאחר שבנדון דידן „עביד שליח שליחותי“, שעסק כפי יכלתו בתורה ומצוות, ויתר על כן – עבודה זו הביאה תועלת (אף שהיא מועטת בהשוואה לטירחא וצער), כל-שכן שצריך לשלם את השכר בשלימות¹⁶, כולל גם הוצאתו (צער)¹⁷, אע"פ שהוצאה זו יתירה על השבח – ומהו החידוש ב„לפום צערא אגרא“?

(15) תוד"ה להביא ב"ק (שם, ריש ע"ב. הובא בב"י חו"מ שם). נמוקי שם. פרישה שם סרס"ד סק"ד. נתה"מ הג"ל. וכן משמע ברמב"ם שם במ"ש „נותן לו כל שכרו“ (ראה הגהות מיי" שם. חסדי דוד לתוספתא בי"מ פ"ז, ב בסופו)*. וראה תו"ח ב"ק שם (ומה שהקשה בתוד"ה אין לו יבמות קו, א – ראה שו"ת לחם רב שצויין בגליון הש"ס שם).

(16) והרי גם ב„ירד להציל ולא הציל“ נותן לו שכר פעולה (ב"ק שם. רמב"ם הל' גזילה ואבידה פ"ב ה"ד. טושו"ע חו"מ סרס"ד ס"ד). אלא דשם אין לו אלא שכרו הראוי לו ואינו משלם לו דמי חמורו שהפסיד לו בסיבת הצלתו, כיון ד„לא עביד שליח שליחותי“ (ב"ק שם). ד„לאצולי אגרי' והא לא אציל“ (שטמ"ק שם). משא"כ בנדודי, שהציווי על האדם הוא על העשי' והפעולה (שהרי ההצלחה אינה תלויה בו), הרי מובן דהוה עביד שליחותו ונותנין לו שכרו משלם (גם יותר מהראוי). ואכ"מ.

(17) והא דמצינו בהשוכר את הפועל להביא לו שליחות ממקום למקום והלך ולא מצא כו', ואם ה' דבר כבוד מה שיש לו להביא מנכה לו שאינו דומה כו' (שו"ע שם) – הרי זה מפני שפעולתו וטרחתו בפועל היתה קלה יותר (מכיון שלא הביא). משא"כ בנדודי, שאדרבא, פעולתו וטרחתו היא בשלימות.

(* אבל ראה דרישה שם סל"ה סק"ב בסופו.

את הפועל, אלא הפועל עשה על דעת עצמו (היורד לתוך שדה חבריו ונטעה שלא ברשות¹¹), או ששינה מהוראת בעל הבית (אדום וצבעו שחור, שחור וצבעו אדום¹²), או שהזיק בכוונה (צבעו כאור¹³).

אבל אם הפועל עשה את המלאכה כהוראת בעל הבית, אזי גם כאשר היציאה יתירה על השבח, ואפילו כאשר לא פעל מאומה ועבודתו לא הביאה את התועלת המבוקשת, כגון „השוכר את הפועל להביא כרוב ודורמסקנין לחולה והלך ומצאו שמת כו"י¹⁴, הנה מאחר ש„עביד שליח שליחותי“, שהוא מצדו עשה את המלאכה בשלימות (אלא שמפני סיבה מסויימת לא נפעלו התכלית והמכוון של המלאכה), הדין הוא, „נותן לו

(11) ב"מ קא, א. שו"ע חו"מ רסע"ה.
(12) משנה ב"ק ק, ב. שו"ע שם ס"ז ס"ג.
(13) ב"ק שם (וראה רש"י שם). שו"ע שם. וראה (ובהבא לקמן) אנציקלופדי' תלמודית ערך אומן.

(14) ב"ק קטז, סע"א ואילך. וברמב"ם (הל' שכירות פ"ט ה"ח) ושו"ע (שם סל"ה ס"ג) „נותן לו כל שכרו“.

ולהעיר, דמפסדות לשון השו"ע והרמ"א (שם ס"ב) ב„השוכר את הפועל להביא לו שליחות ממקום למקום והלך ולא מצא שם מה שיביא נותן לו שכרו משלם דהרי כבר עשה שליח שליחותו“ – משמע, שגם בזה נותן לו כל שכרו מה שפסק (ראה פתחי תשובה שם סק"ג*). ביאורי הגר"א שם סקט"ז). אלא שבסמ"ע (שם סק"ח. ובארוכה – דרישה שם סק"ב) ונתה"מ סק"ב שם – לא פירשו כן.

(* ועיי"ש מה שתירץ בקושיית הלח"מי (הל' שכירות שם) מאי שנא הא מדין ירד להציל ולא הציל שאין לו אלא שכרו (נמנון לקמן הערה 16). וראה מחנה אפרים הל' שכירות שם. ועוד.

ולא עוד אלא שנצטווה²¹ על זה²² – ומהו החידוש בכך שישנו שכר עבור ה"צערא"?

ודוחק גדול לומר שכוונת המשנה להשמיענו ענין זה עצמו, והיא המקור לדין זה, וכדמשמע מפשטות לשון הרמב"ם שם, מהא שמביא משנה זו כמקור לענין הנ"ל – מאחר שהדבר מבואר כבר בריבוי מאמרי חז"ל, כנ"ל.

ג. והביאור בזה יש לומר: כוונת המשנה במאמר "לפום צערא אגרא" היא לחדש "צערא" סתם, כל צער, וביותר ובמיוחד צער אמתי (ללא עירוב התענוג שיש לאדם מזה שמקיים את הציוי, מאחר שמדובר אודות צער כזה) בתורה ומצוות שהאדם מקבל על עצמו מדעת עצמו, ואינו מחויב בו –

[ועפ"ז יומתק מה שהמשנה "לפום צערא אגרא" מובאת במסכת אבות (ובסיומא וחומתה) – שתוכנה "מילי דחסידותא"²³, ענינים שהם לפנים משורת הדין, כדלקמן סעיף ה',

וכמרומו גם בזה שבעל המאמר (ד"לפום צערא אגרא") לא נקרא במשנה בשמו הפרטי אלא בשם הכינוי "בן הא הא", המדגיש את היותו גר ("בן אברהם ושרה שנתוסף ה"א

ב. ועוד זאת: בדינים הנ"ל הטירחא והמלאכה (ה"הוצאה") של הפועל הן דבר נפרד מן התועלת (ו"שבח") שתגיע לבעל הבית כתוצאה ממלאכתו; ואפילו כאשר "עביד שליח שליחותי", אין זה אלא שעשה את פעולתו הוא בשלימות, אבל עי"ז לא (תמיד) נפגל המכוון אשר למענו בעל הבית שכר אותו.

אבל בנדון דידן ה"צערא" בקיום התורה ומצוות אינו דבר נפרד מן הריח והשבח; וכמו שכתב הרמב"ם ב"שמונה פרקים"¹⁸: "שהמתאוה לעבירות ונכסף אליהם הוא יותר חשוב ויותר שלם מאשר לא יתאוה אליהם ולא יצטער בהנחתם כו' ולא דים זה עד שיאמר ששכר המושל בנפשו¹⁹ גדול לפי רוב צערו במשלו בנפשו ואמרו לפום צערא אגרא ויותר מזה שהם ציוו להיות האדם מתאוה לעבירות²⁰ כו' לא יאמר אדם אי אפשר כו' אלא אפשרי ומה אעשה אבי בשמים גזר עלי".

ולפי זה קשה יותר מהו החידוש ב"לפום צערא אגרא", שהרי ההוצאה והצער גופא הם ענין של שבח,

21) אלא שמחלק דמה שאמרו "לא יאמר אדם אי אפשרי כו' אלא אפשרי ומה אעשה כו'" הוא רק בהתורות השמיעות (חוקים וכיו"ב), אבל במצות השכליות (רעות גם מצד השכל) צ"ל אי אפשרי ע"ש.

22) ראה תו"ט במשנה כאן מדרך חיים: וזה בשכר הצער הטורח עצמו שאם הוא מרובה שכרו מרובה. אבל שכר מצות עצמן אי אתה יודע שכוון עי"ש (בדרך חיים) בארוכה.

23) ראה ב"ק ל, א.

18) פ"ו. ולהעיר שבפיה"מ (להרמב"ם) אבות ספ"ה מפרש באו"א.

19) ולהעיר, שהמעלה הדכובש את יצרו – וכן השכר על זה – היא הלכה (ראה רמב"ם הל' תשובה פ"ז ה"ד).

20) כ"ה בפיה"מ שלפנינו, ובהעתקת הרב קאפח שתיבות הנ"ל "ציוו... לעבירות" אינן בהמקור והן הוספת המעתיק. ובהעתקתו: שהם ציוו שיהא האדם כובש את יצרו (וכן בהמשך הלשון יש שם כמה שינויים בהסגנון).

„לפום צערא אגרא“, שנותנים לו שחר גם עבור הצער והטורח (אף שלא נצטווה בזה).

ולהעיר – בגר זוהי כל מציאותו, אבל יש דוגמתו בכל אחד: קבלת הידור מצוה, הנהגה טובה, מינוי לדבר שבקדושה וכו' – שהאדם מקבל על עצמו²⁷ מדעת עצמו^{27*}.

ד. אלא שעדיין יש להקשות: הרי גם היורד לשדה חבירו מדעת עצמו, כשבעל הבית גלי דעתי דניחא לי, צריך לתת לו עבור כל ההוצאה (גם אם ההוצאה יתירה על השבח)²⁸, והזרא קושי לדוכתא: מכיון שניחא לי²⁹ לבעל הבית (הקב"ה) שיקבל האדם על עצמו גם עניני לפנים משורת הדין ושלא נצטווה עליהם – מהו החידוש ד„לפום צערא אגרא“ [ועד שהוא ענין של מדת חסידות (כנ"ל ס"ג)]?

והביאור בזה:

כשאדם מקבל על עצמו טירחא וצער (בתורה ומצוות) שלא נתחייב בהם, כמו הידור מצוה או הנהגה טובה וכיו"ב, ואחר כך (לאחר שנהג כן ג' פעמים) אינו מקיים את ההידור וההנהגה שקיבל עליו – הרי אז, קבלתו על עצמו את ה„צער“ (כסתם,

בשמים)²⁴, לרמז²⁵, שמדובר כאן אודות צער שהאדם מקבל על עצמו מבלי שיהי מחוייב בו כלל, בדוגמת כל מציאותו (כקטן שנולד) של גר: בגיורו²⁶ אין כל חיוב, ולאידך מקבל הוא על עצמו את הקושי והצער שבקיום כל התורה והמצוות] –

ולכן הוה אמינא, שאין נותנים לו שחר עבור צער כזה^{26*} אין אלא לפי שיווי המלאכה והשבח, כיורד לשדה חבירו על דעת עצמו, שנותנים לו שחר (לא עבור כל „יציאתו“, אלא) רק כפי שיעור ה„שבח“ – ובא חידוש המשנה

(24) תוס' חגיגה ט, ב. (ושם לענין „בר הי הי"*) מדרש שמואל כאן. ובמחור"ו ספ"ו „וכן הא הא חמש כאותיות אברהם“. ולהעיר דבן הא הא כאן** הוא במילוי אל"ף – אף דבשרה י"ל שהוא במילוי ה' (שאז ה"ו בגימטריא י' שנטלה).

(25) במדרש שמואל כאן (מרשב"ם בשם ר"י בן הרא"ש), שנקרא כן כדי להסתירו מן המלשינים (ובמחור"ו שם: ולא רצה לפרסום וכינה המסדר בלשון הצנע ובלשון נקי). אבל מכיון שכל הענינים שבתורה – כולל גם השמות של בעלי המאמרים – הם נצחיים, מובן שנוגע לתוכן מאמרו, כפפנים, וראה לקמן הערה 79. ובפרט שלכאורה אין להזכיר לגר שגר הוא (ובפרט ב(סיום) מס' דמילי דחסידותא – אבות).

(26) וראה לקמן סעיף ו ובהערה 47.
(26*) ומה שהצער גופא הו"ע של שבח (כנ"ל ס"ב) – ראה לקמן ס"ד.

(* ובמלאכת שלמה כאן כתב דה"י (זה דחגיגה) אמורא. וביחסין ע' בן הא הא סתפוק (בהנ"ל) אם ה"י תנא או אמורא. וראה שם ע' הי"ה. ובדק"ס חגיגה שם.

(**) אבל בחגיגה שם במילוי י"ד. – להעיר דשינוי המילוי הוא באותיות א"ה (ראה יהל אור ע' קסה). וראה ענין המילואים בס' אתהלך לזאנא (ובביאור הצ"צ לשם – אה"ת ענינים ע' רמ ואילך). ואכ"מ.

(27) להעיר מסוג המצות שאין „אדם חייב להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותה . . שאינה חובה אלא דומין לרשות“ (רמב"ם הל' ברכות פי"א ה"ב).

(27*) ראה לקמן בפנים ס"ד (ובהערות) ס"ו.
(28) שו"ע חו"מ סע"ה ס"ג ובסמ"ע שם סק"ז.

(29) ויתירה מזו, שהוה כיורד ברשות – שבזה לכו"ע (גם לדעת הרא"ש ב"מ פ"ח ס"ב). הובא בטור (שם) נוטל גם ההוצאה שיתירה על השבח.

(הקב"ה)³⁵, מכל מקום נותנים לו שחר עבור ה"צער" והטרחא לפנים משורת הדין^{35*}; וכמו בנדון הנ"ל ד"מעביר חביות ממקום למקום", (שאם אין לו מה יאכל³⁶), "מצוה היא לעשות לו לפנים משורת הדין וליתן לו שכרו"³⁷.

392

(35) ובפנימיות העיניים י"ל שההפסד שנגרם לבעה"ב הוא לא רק במקרים מסויימים (שאינו מקיים את ההידור כדבעי ולא התנה בל"ג) כ"א בכל אופן. כי מכיון "שלפי אמיתת עוצם גדולתו ורוממותו גם העבודה האמיתית היא כלא ממש ואדרבה לחטא יחשב כו" (ד"ה החלצו תרנ"ט פי"ג, עיי"ש בארוכה. ועד"ז בד"ה ויכנעו עמי תרנ"א), הרי (בשלמא במצות שנצטוו אזי ההפסד שנגרם לא בא ע"י פשיעתו כיון שנצטוו בקיום התומ"צ, אבל) כשמקבל ע"ע הידור וכיו"ב שלא נתחייב בו, הרי נמצא שההפסד (שעבודתו הוא לא כדבעי למעבד (כתובות ס, א) לגבי עוצם גדולתו, ויתירה מזו, כנ"ל) בא ע"י פשיעתו, והיציאה היא תירה על השבח.

(35*) ועפ"ז מתורץ ג"כ מאי נפק"מ – בהנהגת האדם – הא דלפום צערא אגרא, דלכאורה דחוק לומר שזהו רק בכדי לזרוז בקיום התומ"צ (ובפרט שבהתחלת המס' (משנה ג') מפורש, "אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס כו", ולאחרי (קיום) הוראה זו וכל ההוראות עד לסיום המס', יזרוז את האדם לקיום התומ"צ (גם כשיהי' קשור עם צער) ע"י ההודעה שישגיע לו שחר גם עבור הצער!) – כי (נוסף ע"ז ש"ל שמודיע הנהגה ד"מידת חסידות" – לפנים משורת הדין – של הקב"ה והדבק בדרכיו, הנה) בזה מודיע שגם קבלת צער כזה שאפשר שיבוא מזה הפסד כו' נוחא ל' להקב"ה, כדלקמן סעיף ה'.

(36) בב"ח שם, שהכוונה ב"אין לו מה יאכל", היא שאין לו "כדי סעודת היום" [וצ"ע אם זהו לד"ה – מכיון שלא הוזכר זה בשאר פוסקים]. ובנדוד"ז יש לומר, שמלא עומסו של הקב"ה שיתן לכל צדיק בהש"י עולמות (סנהד' ק, סע"א. רש"י שם) – זה נעשה, "סעודת היום" של האדם.

(37) טור שם (מב"מ שם). סמ"ע שם. שו"ע אדה"ז הל' שאלה ושכירות סי"ט.

והא דאיתא בב"מ שם שרבה בר בר חנן סבר

מבלי להתנות, "בלי נדר"^{29*} היא כמו "פשיעה", ואי הקיום הרי זה הפסד שנגרם ובא ע"י פשיעתו³⁰ –

[ועאכו"כ שכן הוא בגר שנתגייר ואחר כך אינו מקיים את המצוות כדבעי, שגיוורו הוא כפשיעה. דמכיון ש"קשים גרים לישראל כספחת"³¹, לפי שאין בקיאיין בדקדוקי מצות וישראל למדין ממעשיהם³², והזהירו על כך – "גר שבא להתגייר אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר וכו' דאי פריש נפרוש כו"³³ – ובכל זאת נתגייר ולא חשש לקושי העלול לצאת מזה (שלא יקיים את המצות בדקדוקיהן), הרי זה כ"פשיעה" –

ולכן, לולא החידוש, "לפום צערא אגרא" הוה אמינא, שאין נותנים לו שחר על ה"צער" שקיבל – כמו פועל שקיבל עליו להעביר "חביות ממקום למקום" ונשברו בפשיעתו (מכיון שהעבירן בדרך מקולקלת, וכיו"ב), שמצד הדין אין בעל הבית נותן לו שחר פעולתו [ואדרבה: על הפועל לשלם את דמי החביות שנשברו]³⁴;

וזהו החידוש, "לפום צערא אגרא", שגם היכא שע"י ה"צער" שקיבל על עצמו נגרם הפסד (כביכול) לבעל הבית

^{29*} (29) ראה לקמן הערה 35.

(30) וכמו מי שקבל ע"ע מינוי וכיו"ב (שאינו מחוייב בזה) וזה גרם ע"ד יומא (פו, א) "היכי דמי חילול השם אמר רב כגון אגא אי שקילגא בישרא מטבחא ולא היבנא דמי לאלתר".

(31) יבמות מז, ב. וש"נ.

(32) תוד"ה קשים (וראה רש"י שם ד"ה

דאמר, וכו"ה ברש"י שם קט, ב.

(33) יבמות שם.

(34) ב"מ פג, א. שו"ע חו"מ רס"ד.

עצמו³⁹ את הטירחא והצער דהידור מצוה וכו' (ורק שלא ניחא ל' באופן הקבלה, מה שלא התנה „בלי נדר“)⁴⁰, נותן לו שכרו משלם עבור הצער שקיבל – „לפום צערא אגרא“.

ועד"ז בגר שנתגייר: מכיון שניחא ל' לבעה"ב (הקב"ה) בעצם הגיור⁴¹, הנה אף שלאחר מכן היתה אצלו „פשיעה“ בזה שלא קיים את המצוות בכל דקדוקיהן, לכן נותן שכר על זה שנתגייר⁴² (הגם שגרם „הפסד“ עיי"ז)⁴³.

(39) להעיר מתוד"ה ואתה – שבת פז, א. (40) וגם לפי הנ"ל הערה 35, הרי ניחא ל' לבעה"ב (הקב"ה) עצם הענין שמקבל ע"ע הידור וכו' נוסף, וההפסד הוא רק באופן עבודתו, כנ"ל. (41) וכמ"ש (רות ב, יב): ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה גו' אשר באת לחסות תחת כנפיו, ובמד"ר שם (א"ר חסא) מפרש ד, אשר באת לחסות תחת כנפיו" הוא „פעלך“ שע"ז „ישלם ה' גו'“. וראה יתירה מזו יבמות (מת, סע"ב) מפני מה גרים בזה"ז מעונין ויטורין באין עליהן כו' מפני ששהו עצמם להכנס תחת כנפי השכינה אר"א כו' מאי קראה ישלם ה' פעלך גו' אשר באת גו'. ראה רש"י ותוס' וחדא"ג שם. וראה הערה הבאה.

(42) והחידוש דבן הא הא על הפסוק דרות לפי המדרש – פשוט, שהרי שם אין מפורש כלל ענין דצער בקיום תומ"צ, ופשטות הכתוב מדבר בענין אחר לגמרי.

(43) ועפ"ז מובן עוד יותר החידוש שבהנהגת הקב"ה, „לפום צערא אגרא“ – גם על „המדת חסידות“ דנתינת שכר על פעולת העברת החביות כשניחא ל' לבעה"ב בכללות הפעולה (ראה לעיל בפנים ובהערה 38) – כי מכיון שאין שייך גיור לחצאין, הרי נמצא שכל פעולת הגיור הוה (אח"כ) כמו „פשיעה“ – ובפרט את"ל שגיור הוא פעולה נמשכת – (ודלא כבהעברת החביות, שהפשיעה היא רק באופן העברתם, בזה שהעביר אותם במקום רעוע); ואעפ"כ, מכיון שבהגיור מצד עצמו ניחא ל' לבעה"ב – נותן לו שכרו על זה.

ה. ואף שדין זה („מצוה היא לעשות לו לפני משורת הדין וליתן לו שכרו“) הוא דוקא כשוכר בעל הבית את הפועל להעביר את החביות – ואילו בנדון דידן הוא מתגייר ומקבל את ההידור וההנהגה הטובה מדעת עצמו – יש לומר, דכאשר ניחא ל' לבעל הבית בכללות פעולתו, גם כשפשע בפרט אחד

[כגון שהעביר כמה חביות „במקום רעוע“³⁷ ונשברה רק אחת, והריוח של העברת החביות הוא יותר מהפסד החבית שנשברה, שאז ניחא ל' לבעל הבית בפעולת העברת החביות (אף שלא ניחא ל' אופן העברתו)].

מדת חסידות היא לתת לו שכר פעולתו בשלימות (גם עבור פעולת העברת החבית שנשברה). דמכיון שניחא ל' לבעל הבית כללות פעולה זו, הרי זה כאילו שכרו לעשות את הפעולה³⁸.

ולכן גם בנדון דידן – מכיון שניחא ל' לבעל הבית (הקב"ה) בקבלתו על

שאינו צריך לשלם שכר, וגם רב לא הביא לו ראי' (שצריך לתת שכר) מהא דאבות – הוא לפי שמנהג הקב"ה, אין מוכרח כלל שמחוייב בזה בן אדם בכל פרטיו ממש [וע"ד מרז"ל (ויק"ר פכ"ז, ב) עה"פ (איוב מא, ג) מי הקדימני ואשלם]. ובפרט שהנהגה ד, „לפום צערא אגרא“ היא חידוש, גם לגבי מסקנת הגמרא (בב"מ שם), כבהערה 38.

(37*) ל' שו"ע אדה"ז שם. (38) אלא שאעפ"כ, אין זה דומה ממש לשוכר את הפועל – שלכן היא רק מידת חסידות [משא"כ בשוכר את הפועל, מצוה הוא לעשות לו לפני משורת הדין, ועד שכופין על זה (ב"ח שם)]. ועפ"ז מובן החידוש שב, „לפום צערא אגרא“ על הדין ד, „וארחות צדיקים תשמור“ שבב"מ שם. וראה הערה 43. ועצ"ע.

ו. ויש לומר, שהטעם שבעל המאמר „לפום צערא אגרא“ נקרא כאן בכינוי „בן הא הא“ להדגיש שהוא גר, כנ"ל – הגם שאף אצל (הנולד) ישראל יתכן ענין של קבלת צער וטורח (בתורה ומצוות) שאינו מחוייב בהם על פי דין – הוא לפי שדוקא בגירות ישנה קבלת צער שאין מחוייבים בה ככלל⁴⁴.

וההסברה בזה:

כל תכלית בריאת איש ישראל היא „לשמש את קונו“⁴⁵. ומזה מובן, שעליו לנצל את כל כחותיו עבור שימוש זה – עבודת ה', ולא עוד אלא שאמרו רז"ל⁴⁶, „שכל אחד ואחד מישראל חייב לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי אברהם יצחק ויעקב“. ולכן אצל איש ישראל קשה למצוא טרחא וצער בעבודת ה' שאינו מחוייב בה ככלל, שכן, גם ענינים דלפנים משורת הדין ומילי דחסידותא, סוף סוף אינו פטור מהם, שהרי הוא מחוייב „לשמש את קונו“ בכל כוחותיו.

משא"כ גר שנתגייר, הרי קודם גירותו לא חל עליו כלל חיוב להתגייר (ואדרכה: גר שבא להתגייר אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר כו'³³), כך שקבלת הצער ע"י הגירות לקיים תורה ומצוות היא באופן שאינו מחוייב בזה ככלל⁴⁷.

(44) ונוסף לזה: גם החידוש ד„לפום צערא אגרא“ הוא בעיקר בגר שנתגייר – ראה הערה הקודמת.

(45) סוף מס' קידושין.

(46) תדבאר רפכ"ה.

(47) עוד ענין בהשייכות לגר דוקא: עבודתו של גר בכל המצוות שמקיים היא ע"י שקיבל ע"ע (כשנתגייר), „צער“ שלא נתחייב בו. ואפילו בז' מצות ב"נ שהי' מחוייב בהם גם לפני הגיור –

אלא שאעפ"כ, הובא ענין זה („לפום צערא אגרא“) במסכת אבות השייכת לכל ישראל (ולא רק לגרים), לפי שגם בן ישראל שמקבל עליו צער נוסף בתורה ומצוות שאינו מחוייב בו ע"פ דין – ובפרט ענין שאינו לפי טבעו ורגילותו, עד שמפני (צער ושינוי רגילות) זה הרי זה ע"ד קבלה חדשה לגמרי – הרי בענין זה הוא בדוגמת גר שנתגייר⁴⁸.

394 יתר על כן: משנה זו („לפום צערא אגרא“) מובאת (לפי כמה גרסאות⁴⁹)

הרי מובן שאינו דומה כלל הציווי וקיומו בתור ב"נ, או בתור בנ"י אשר הוצאתיך מארמ"צ ע"מ כן שישמרו התומ"צ (תו"כ) (הובא בפרש"י) שמיני יא, מה. פרש"י בהר כה, לח. ספרי (פרש"י) שלח טו, מא. ועוד).

ולמעשה ש"ב בז"מ דילי, „אין מקבלין עליהם שכר כמצווה ועושה אלא כמי שאינו מצווה ועושה“ (ע"ז ג, א),

והיציאה מתגבר (יותר) על המצווה (יותר) להחטיאו (תוד"ה גדול שם (בגירסת הע"י). וראה ט"ז יו"ד סרמ"ז סק"ג. ש"ך שם סק"ז) – נמצא, שע"י הגיור מתוסף לו „צער“ גם בקיום ז' מצות אלו.

משא"כ בישראל שרק בפרט זה ד„צער“ נוסף שמקבל עליו הוה כמו גר, ככפנים.

(48) עפכהנ"ל תומתק שייכות המאמר בחגיגה (ט, ב): ושבתם וראיתם כו' בין עובד אלקים לאשר לא עבדו כו' ואינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד, לבר הי"י, כי מצד „זאת הפעם המאה ואחת היתרה על הרגילות שהורגל מנעוריו“ (לשון התניא פט"ו – כא, א – בביאור מרז"ל הנ"ל) הוא אצלו כדבר חדש לגמרי ולכן הוא כגר שנתגייר בזה שמשנה טבע הרגילות שלו.

(49) כ"ה בש"ס ומשניות. וכ"ה בדפוס ראשון דמשניות (נאפולי, רנב), כת"י קופמאן, כת"י תימני, כת"י פארמה (א), (ג). וראה שינויי נוסחאות למשניות. הוצאת קאפח.

אבל בסדור אדה"ז ובכו"מ סדורים (ועוד)

– אין שייך בהם הגדר דתשלום שר
עבור השימוש והעבודה⁵³.

ומאחר שהשייכות דבני ישראל
להקב"ה היא „אם כבנים אם כעבדים“;
ויתירה מזו: מכיון שתכלית בריאת
איש ישראל היא „לשמש את קונו“,
הרי מובן, שהקניית האדם להקב"ה
והחיוב „לשמש את קונו“ (ע"פ הלכה)
הוא עוד יותר מקנין העבד לאדונו
והחיוב לשמשו – ומכל-שכן שהוא
יותר מחיוב הבן לאביו⁵⁴ – ואיך אפשר
לומר שמגיע לו (ע"פ דין) שכר⁵⁵ על
שמשמש את קונו⁵⁶?

דוקא בסיוס (המשניות⁵⁰ ד) מסכת
אבות⁵¹, אשר זה מורה שהיא המעלה
הכי גדולה ב„מילי דחסידותא“ גופא,
וכנ"ל, כיון שהמדובר במשנה זו הוא
קבלת צער שאינה לפי טבעו ורגילותו
כלל, ומהאי טעמא היא הדרגא הכי
נעלית במדת חסידות.

ז. והנה, על האמור לעיל (סעיף א'),
שמתן שכרן של מצוות הוא חיוב ע"פ
הלכה (היינו שע"פ דיני התורה יש
חיוב, כביכול, לתת לאדם שכר עבור
עבודתו בתורה ומצוות), יש להקשות:

גדר החיוב באדם לשלם לפועל
שכר על פעולתו (שכיר יום, קבלן
וכיו"ב) הוא דוקא בפועל שאין עליו
חיוב לעבוד את בעל הבית ומלאכתו
היא בשביל השכר. משא"כ בעבד
שמחוייב לשמש את רבו מאחר שהוא
קנוי לו; ועד"ו בכך שמחוייב לשמש את
אביו מצד המצוה והחיוב דכבוד אב⁵²

סיוס הפרק הוא במשנה „הוא ה' אומר בן חמש
שנים כו"ו. ראה שינויי נוסחאות למשנה כ'. וראה
לקמן הערה 51.

50 שהרי פרק ו' הוא ברייתא. וראה מדרש
שמואל רפ"ו. ולהעיר שבמח"ו וכת"י (שהובא
בשינויי נוסחאות למשניות), המאמר לפום צערא
אגרא (ומאמר בן בג בג) הוא בסוף פ"ו.

51 וגם להגירסא שמסיים במשנה „הוא ה'
אומר בן חמש שנים כו"ו – ראה מדרש שמואל
במשנה הנ"ל, שאין אלו דברי ר"י בן תימא וגם
אינם מסדר מסכתא ו* אלא שחכמים הסמיכום
והוסיפום כאן. וראה מ"ש בריש משנה זו (הובא
בתו"ט). וראה שער הכולל פ"ל ס"ג.

52 רמב"ם הל' ממרים פ"ו ה"ג. טוש"ע יו"ד
סר"מ ס"ה.

* כדמוכח במשניות נוסחאת הרמב"ם וכת"י
קופמאן, כת"י פארמה הנ"ל – שליתא שם משנת
הוא ה' אומר בן חמש שנים כו".

53 שהרי בעבד כנעני קיי"ל דיכול הרב
לומר לו עשה עמי ואיני זנך (רמב"ם הל' עבדים
פ"ט ה"ז. טוש"ע יו"ד סרס"ז ס"ב). וגם בעבד
עברי שחייב האדון להשוותו לו במאכל ובמשקה
בכסות ובמדור (רמב"ם שם פ"א ה"ט) וגם חייב
במזונות אשתו ובניו ובנותיו (שם רפ"ג) – ה"ז
גדר בחיובי אדון לעבד (עברי) – שהוא כקונה
אדון לעצמו (קדושין כ, א) – ולא בתור שכר
פעולה. ועצ"ע.

54 וכדמוכח גם מהחיוב דמס"ג על קדה"ש
– ודלא כבן שאינו מחוייב למסור נפשו עבור
אביו, שהרי חייך קודמים (ב"מ סב, א) ועד
שאבידתו ואבידת אביו אבידתו קודמת (שם
לג, א).

אבל להעיר מלקו"ת ר"ה סב, ד: וזה (מה
שבן אינו מחוייב למסור נפשו עבור אביו, זהו)
מחמת שהוא נהי' מהות בפ"ע, אך הנשמה אינו
כך רק כולא חד ואינה נפרדת ממנו ית' כלל –
שמוה משמע, שהחיוב דמס"ג על קדה"ש הוא גם
מצד זה שבנ"י הם בנים להקב"ה (מכיון שאינם
נפרדים). ועיי' תניא ספכ"ד: אפי' בעבירה קלה
כו' גזירת הכתוב הוא (דלכאורה משמע דגז"כ
הוא ביהרג ואל יעבור – אף ש"ל דיעבור פ"א
כדי שישמור פעמים הרבה). ואכ"מ.

55 להעיר מאבות פ"א מ"ג: אל תהיו
כעבדים כו' ע"מ לקבל פרס כו'. ובתו"ט שם:
שגם העובדים להפרע לקבל שכר הוא קורא
אותם עבדים כו', עיי"ש.

56 להעיר מחסדי אבות (להחיד"א) כאן.

ח. והביאור בזה:

ושכיר⁶¹.

מכיון שהתורה ומצוותי ניתנו מהקב"ה לישראל, מובן שיש בהם גדרים שמצד הנותן (הקב"ה), וגדרים שמצד המקבל (ישראל)⁵⁷.

וכמו שמצינו בתורה ב' הקצוות: „אין דברי תורה מקבלין טומאה” – גם כשלומדם אדם בלתי טהור – לפי שהם „דברי (כאש)“⁵⁸: דברי הקב"ה; ואעפ"כ, „רב שמחל על כבודו כבודו מחול“, לפי ש„תורה דלילי היא“⁵⁹ – כי בנוגע לכמה ענינים נשארה התורה נשארה ב„בעלות“ של הקב"ה, ובפרטים אחרים ניתנה למקבל, לישראל.

וכמו שהוא בנוגע לתורה ומצוותי עצמן, עד"ז הוא גם בנוגע לחיוב לימוד התורה וקיום המצוות, שיש בו ב' גדרים אלו:

מצד גדר הנותן חל על האדם חיוב לקיים תורה ומצוות בדוגמת חיוב השימוש דבן לאביו ועבד לרבו; ומצד גדר המקבל, העסק דתורה ומצוות הוא בסוג חיוב הקשור (ע"פ תורה)⁶⁰ עם קבלת שכר⁶⁰, בדוגמת פעולת קבלן

[ויש לומר דב' גדרים הפכיים אלו בחיוב קיום התורה ומצוותי הם (גם) החילוק בין ב' סוגי המצוות – המצוות (עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים) ד„יהרג ועל יעבור” ושאר המצוות דכתיב בהן „אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וחי בהם ולא שימות בהם”⁶²:

במצוות אלו מודגש גדר חיובן מצד המקבל, ולכן מה שנוגע בהן הוא המקבל – ויתרה מזו, הן יוצרות את מציאות המקבל, כמאמר חז"ל ש„לשמש את קוני” הוא הסיבה ש„נבראתי” – „וחי בהם”⁶³; משא"כ ג' הענינים (המצוות) הנ"ל, עיקר⁶⁴ גדר החיוב בהם הוא מצד הנותן, ולכן⁶⁵ אין בהן אפשרות של „יעבור” – „יהרג ואל יעבור”].

ט. הענין הנ"ל בשכר התורה והמצוות, שזהו מצד גדרי המקבל, מודגש עוד יותר בזה, שאפ"ן השכר הוא „לפום צערא”, עד כמה היתה למקבל צער וטירחא בדבר.

בזה נוסף ביאור בשייכות המאמר

(57) ראה בארוכה הדרן הא' על מס' פסחים (נדפס בהגש"פ עם לקוטי טעמים מנהגים וביאורים (קה"ת, תשמ"ז) ע' תסד ואילך). וראה שם כו"כ דוגמאות לזה.

(58) ברכות כב, א.

(59) קדושין לב, סע"א ואילך.

(60) ושני ענינים בזה: א) בכונת האדם –

(61) להעיר שבנוגע לישראל בזה"ג אומרים (ברכות ג, א) אב שהגלה את בניו... לבנים שגלו מעל שלחן אביהם.

(62) אחרי יח, ה. סנהדרין עד, א וברש"י שם. רמב"ם הל' יסודי התורה רפ"ה.

(63) ועפ"ז יומתק אמרו ברמב"ם פעם ב' „וחי בהם”.

(64) אבל פשיטא שיש בהם גם גדר המקבל ולכן גם הן בכלל ד(נבראתי) לשמש את קוני. וי"ל דלכן אינו מחויב עונש אם עבר (רמב"ם שם ה"ד).

(65) אבל להעיר מלקו"ת שבהערה 54.

דמכיון שהעבודה מאהבה „היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לזה” (רמב"ם הל' תשובה פ"י ה"ב), לכן העבודה ברוב כניא, ובפרט בקטנים כו' היא „כדי לקבל שכר” (ראה רמב"ם שם ה"ה). ב) שהקב"ה מחויב (כביכול) לתת שכר לאדם עבור עבודתו (גם כשעבודתו היא שלא ע"מ לקבל פרס), בדוגמת החיוב דשכר שכיר.

זה גם סיום (דמשניות) מסכת אבות הוא בענין השכר⁶⁶ – ובוזה גופא בענין ד, "לפום צערא אגרא" – שזהו מצד גדר המקבל, כנ"ל.

י"ד. מה ש"לפום צערא אגרא" מבטא את גדר המקבל אינו רק בכך שהשכר ("אגרא") הוא לפי ערך הצער והטרחא ("לפום צערא"), אלא גם ב"צערא" גופא, באופן הצער והטרחא.

מאחר שמדובר כאן (כנ"ל ס"ג) בצער בעבודת התורה ומצוות שאין האדם מחויב בו ע"פ דין, אלא מקבל על עצמו מדעת עצמו וברצונו – בדוגמת קבלת המצוות (צער) דגר, הבאה לגמרי בבחירתו ורצונו (מבלי שיהי' עליו חיוב להתגייר, כנ"ל) – נמצא, ש"צערא" זה בעבודת התורה ומצוות (או בקבלת כללות המצוות בגר, או⁷⁰ במילתא דחסידותא וכיו"ב באיש ישראל)^{70*} שייך לגמרי לאדם⁷¹.

כי אם) לפי סיום מסכת יש לו שייכות עם התחלתה.

(69) ולהעיר שגם סיום ספר יד החזקה של הרמב"ם הוא בהשכר שיהי' לעתיד.

(70) אבל לא ממש – ראה לעיל ס"ו.

(70*) ולהעיר ממשנת לעיל ע' 325 ואילך.

(71) בההדרן על מס' פסחים (שבעה ערה 57), דזה מה שר"ע ס"ל שהתומ"צ הן ב"בעלותו" של הקב"ה (כנ"ל הערה 66) הוא לפי שר"ע הי' בן גרים (ראה סה"ד ברכו), והגרים מתייחסים בעיקר לא, לאברהם יצחק ויעקב (ישראל) כ"א למי שאמר והי' העולם" (תשובת הרמב"ם לר' עובדי' הגר – תשובות הרמב"ם (ירושלים) תשכ"ג כרך ב' סרצ"ג. רמב"ם הוצאת שוליונגר – נ.י. תש"ז – סוף כרך א סי"ט).

אבל אין מזה סתירה למ"ש בפנים – כי מ"ש כאן הוא בנוגע למעשה הגיור, וזה נמסר לבעלותו של האדם; משא"כ מה שהגרים

"לפום צערא אגרא" למסכת אבות – מילי דחסידותא:

המושג ד"מילי דחסידותא" (לפנים משורת הדין) מתאים רק מצד המקבל. משא"כ מצד הנותן שכל תכליתו של האדם היא רק "לשמש את קונו", אין כל הגבלה בחיובו לעבוד את ה' (עד כדי כך, כנ"ל סוף סעיף ז', שמחמת זה הוא מחויב למסור את נפשו) וממילא אין שייכות גם ההגדרה "לפנים משורת הדין"⁶⁶.

ועפ"ז יש לתת (עוד⁶⁷) טעם על זה שהתחלת מסכת אבות היא "משה קבל תורה מסיני" (ולא "הקב"ה נתן תורה למשה בסיני", וכיו"ב), כי הענין ד"מילי דחסידותא" (תוכן מסכת אבות) שייך רק ביחס ל"קבל", לגדר המקבל שבתורה ומצוות;

ונעוץ תחילתה בסופה⁶⁸ – שמטעם

(66) להעיר מהמבואר בההדרן על מס' פסחים (שבעה ערה 57) בפלוגתת ר"י ור"ע (סוטה ג, א) בכוכ"ע ענינים שבתורה, אם הם "רשות" או "חובה" – שפלוגתא זו היא חלק ופרט משיטתם הכללית בגדרי התומ"צ, אם הם (בעיקר) בגדרי הנותן או בגדרי המקבל: שיטת ר"י היא שהתומ"צ הם (בעיקר) בגדרי המקבל, ולכן ס"ל שכל ענין שבתורה (באם אין הכרח לפרשו שהוא "חובה") ניתן ל"בעלותו" של האדם – "רשות"; ושיטת ר"ע היא שהתומ"צ הם (בעיקר) בגדרי הנותן, ולכן ס"ל שכל ענין שבתורה נשאר ב"בעלותו" של הקב"ה ולא נמסר לבעלות האדם – "חובה".

(67) ראה מדרש שמואל ריש מס' אבות, טעמים על מה ש"ייחס הענין אל המקבל" ולא אל הנותן (כמו "ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וכו" שייחס אל הנותן).

(68) ראה הדרן הנ"ל ס"ג (ובהערות שם), לעיל ע' 135 (שוה"ג לערה 31), דמה שפשט המנהג לקשר – בההדרן – סיום המסכת בהתחלתה הוא (לא בכדי לחדודי לבד וכיו"ב,

ובזה נוספת הסברה בקישור סיום מסכת אבות להתחלתה⁶⁸ (בנוסף על הנ"ל סעיף ט), לפי שגם בקבלת התורה, כאשר „משה קבל תורה מסיני“ (אשר בלשון „קבל“ מודגש גדר המקבל וענינו, כנ"ל שם), היו כל ישראל גרים⁷².

ומצד אותו הטעם (כנ"ל בנוגע ל„בן הא הא“) נקרא כאן בעל המאמר (לא בשמו, אלא) בשם הכינוי „בן בג-בג“ (המורה על גירותו) — לרמז שלגירות בעל המאמר יש שייכות למאמרו⁷⁸ „הפך בה והפך בה“⁷⁹:

ראה רמב"ם הל' איסורי ביאה פט"ו ה"ח, ובכ"מ (ראה אנציקלופדיא לתלמודית בערכו, וש"נ).

75) תוס' חגיגה שם. מדרש שמואל כאן מהרשב"ם בשם הר"י בן הרא"ש. מח"ו בפ"י ה' ובפ"י הא': „ובג' עולה ה' כלומר בן אברהם שיש בו ה' אותיות.

76) י"ג (ראה פיה"מ להרמב"ם הוצאת קאפח) „בן בגבג“ — בתיבה אחת, וכן „בן האהא“.

וי"ל (לחדודי עכ"פ) הנפק"מ בין ב' הגירסאות — להפ"י שהי' „בן גר בן גירות“: כששניהם בתיבה אחת הר"ז מורה שהגירות הן של אביו („בן גר“) והן של אמו („בן גירות“), הי' דבור אחר; משא"כ „בג בג“ בב' תיבות מורה שהגירות של אביו ושל אמו לא היו דבור אחד.

77) סה"ד מע' בן בג בג. מדרש שמואל מר' יוסף ך' נחמיאש בשם „יש אומרים“. וקצת הכרת לזה י"ל, שאם נק' בן בג בג רק מטעם שהוא בגימטריא ה' או „בן אברהם שיש בו ה' אותיות“ (כנ"ל הערה 75), הי' אפשר לקרותו בצירוף ושם אחר שעולה ה' כמו „בן גב גב“, או „דא דא“ וכיו"ב. וראה אזה"ת לך (כרך ד) ס"ע תשכד. שער מאמרי רז"ל (להאריז"ל) לאבות כאן (הובא ונתבאר בהמשך תרס"ו ע' תיז ואילך).

78) ראה לקו"א להה"מ סי' עח.

79) ועד"ז צריך לומר בכל המאמרים שהובאו בשמו של בן בג בג. משא"כ בקדושי' י, (ב) שנק', „יוחנן בן בג בג“.

ומזה (שנקרא גם בשמו — יוחנן) הוכחה (נוסף על מ"ש לעיל הערה 25) שבמקומות שמובא רק

בזוה נוספת הסברה בקישור סיום מסכת אבות להתחלתה⁶⁸ (בנוסף על הנ"ל סעיף ט), לפי שגם בקבלת התורה, כאשר „משה קבל תורה מסיני“ (אשר בלשון „קבל“ מודגש גדר המקבל וענינו, כנ"ל שם), היו כל ישראל גרים⁷².

יא. ע"פ כל הנ"ל תוכן גם שייכות המאמר „בן הא הא אומר לפום צערא אגרא“ למאמר שלפניו „בן בג בג אומר הפך בה והפך בה כו“ [ובפרט שע"פ כמה גירסאות⁷³ ב' מאמרים אלו הם במשנה אחת]:

בן בג בג הי' גר (או בן גרים)⁷⁴

מתייחסים „למי שאמר והי' העולם“ הוא לאחר שנתגיירו*.

72) ראה יבמות מו, א"ב. כריתות ט, א.

73) וכה' במס' אבות שבסידור אדה"ו.

74) ראה בהמצויין בהערה הבאה — שהי' גר. אבל לפי הפירוש (המובא לקמן בפנים) ש„בג בג“ הוא נוטריקון „בן גר בן גירות“ — הי' בן גרים. וגם הלשונות (במקומות שבהערה הבאה) „גר היי“ „גרים היו“ יל"פ שהיו בני גרים [והרי גם במד"ש בשם י"א (שהובא בהערה 77) שהפירוש שהוא נוטריקון בן גר בן גירות, כתב „וגר היי“ ובסה"ד (שהובא בהערה שם) הביא מתוס' חגיגה (ט, ב) „וכי' בתוס' חגיגה פ"ק בן בג בג ובן הא הא היו בני גרים (ע"ש) ולא כתבו כו"ל], וככ"מ שגם בן גר וגירות עד כמה דורות נק' „גר“ —

* וי"ל שב' ענינים אלו תלויים זה בזה: כי מכיון שהמסירה לרצון הקב"ה (קבלת המצוות) שבגר באה מצד האדם — לכן, המסירה ונתינה שלו היא בתכלית, ולכן מתייחס הוא להקב"ה.

ועד"ז המבואר בהמשך תרס"ו (ע' שכ"ז) המעלה ד, עבד פשוט, דמכיון דזה שנתן את עצמו לעבד הוא „בכח עצמו“ — לכן המסירה ונתינה שלו היא באופן ש„מציאותו הוא רק מציאות האדון“. ע"ש בארוכה.

שהשייכות דב' המאמרים הנ"ל (הפך בה כו"ו" ו"לפום צערא כו"ו) לב' חכמים אלו (בן בג בג ובן הא הא), אינה רק בצד השווה שבהם, ששניהם היו גרים, כי אם גם בענין המיוחד שבשם כל אחד מהם, היינו, שב' השמות מרמזים על הענינים השונים דב' המאמרים.

[הוכחה לזה ע"פ הדעה⁸² ש"בן בג בג" ו"בן הא הא" הוא איש אחד שהי' נקרא בב' שמות אלו. ומכיון שבמאמר "הפך בה" נקרא בשם "בן בג בג" ובמאמר "לפום צערא" — "בן הא הא"⁸³, בהכרח לומר, שהחילוק בין שמות אלו הוא בהתאם לחילוק בתוכן בין ב' המאמרים].

וההסבר בזה:

בכינוי "בן הא הא" (בעל המאמר "לפום צערא אגרא") ניכר יותר שהי' גר מאשר בכינוי "בן בג בג"; ובלשון הרשב"ם (בשם הר"י בן הרא"ש)⁸⁴: שבג בג (רק בגימטריא ה' ה') יותר נסתר ונעלם⁸⁵.

(82) מד"ש כאן מר' יוסף ׳ נחמיאש בשם "יש אומרים". הוכחה דיעה זו גם בסה"ד שם (אלא שלא ס"ל כן).

(83) וגם להדיעות שהם ב' אנשים הרי הו"ל לקרוא הראשון (באם את"ל כן) בן הא הא שמורה בגילוי שהי' גר והשני בן בג בג שהוא רק גימטריא ("כדי להכיר ולידע בין זה לזה" — מד"ש שם מרשב"ם) כדלקמן בפנים ובהערה⁸⁵.

(84) הובא במד"ש כאן.

(85) וענין זה [שבג בג" הוא "יותר נסתר ונעלם"] הוא גם להפירוש ש"בג בג" הוא ר"ת "בן גר בן גיורת". כי הה"א שנתוסף באברהם ושרה — שעל זה מורה השם "בן הא הא" — מורה בגילוי על שייכותם לגרים (ראה לך לך יז, ה וברש"י שם. שם, טו וברש"י שם) משא"כ ענין ה"גר" ד"בג בג" מרומז רק בהנוטריקון שלו (וראה אוה"ת שם).

מאחר שבן נח מחויב בז' מצוות, מובן, שגם לימוד התורה שלו (בדינים ופרטים דז' המצוות) עם היותו מעלה גדולה — עד ש"נכרי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול"⁸⁰ — אעפ"כ אינו ענין לעצמו, כי אם (כ"אמצעי") בכדי לדעת את המעשה אשר יעשה, מצוות דידי', ללא מעלת לימוד התורה של ישראל. דוקא כשנתגייר ונתחייב בלימוד התורה בתור מצוה ותכלית לעצמה, אזי נפעל בלימוד התורה שלו שינוי עיקרי, ונוסף בו העילוי והמעלה הנפלאה ד"הפך בה והפך בה דכולה בה".

וזהו גם השייכות ד"בן בג בג" למאמר "הפך בה והפך בה" (היינו, שמה שעוררו לומר מאמר זה הוא) שהציווי והעילוי בתורה ד"הפך בה והפך בה" הוא ענין הנרגש בגר באופן מיוחד.

ועפ"ז מובן הקשר בין ב' המאמרים — "בן בג בג אומר הפך בה וכו"ו" ו"בן הא הא אומר לפום צערא אגרא" — כי תוכן ב' המאמרים שייך במיוחד לגר.

ומדויק הסדר דב' המאמרים — בתחילה המאמר "הפך בה כו"ו", שמדבר בלימוד התורה (תלמוד), ולאחרי זה המאמר "לפום צערא אגרא", שמדבר בצער ובטרחא בנוגע למעשה המצוות — כי "תלמוד מביא לידי מעשה"⁸¹.

יב. והנה כל הענינים שבתורה — כולל גם השמות של בעלי המאמר — הם בתכלית הדיוק. ומזה מובן,

"בן בג בג" — אינו (רק) בכדי "להסתירו מן המלשינים" וכיו"ב.

(80) ב"ק לח, א. וש"נ.

(81) קדושין ב, מ. וש"נ.

ומצוות) שהאדם מקבל על עצמו, שייך בנוגע להנהגה (וכיו"ב) מסויימת (גלוי)⁸⁸; משא"כ, "הפך בה כו" – הרי החידוש שבזה הוא העסק (גם) בחלק זה שבתורה (שקלא וטריא דתורה, מ"ט פנים לכאן ומ"ט פנים לכאן) שההוראות, "הן סתומות ולא מפורשות וגלויות וידועות"⁸⁹.

ולכן, אף שבב' המימרות מודגש הענין דגר (אשר הוא נקודץ ב' המאמרים), הרי ענין זה שבשם בעל המאמר, "הפך בה כו" – הוא באופן "נסתר ונעלם", ובמאמר, "לפום צערא אגרא" – באופן גלוי⁹⁰.

(משיחות י"ד, י"ג וט"ו שבט תשל"ט)

ועד"ז הוא החילוק בין מאמריהם, ש"הפך בה" הוא בדבר ה"נסתר ונעלם", שיש להפך בו שוב ושוב, משא"כ ה"צערא" הוא בדבר הגלוי.

והביאור: "הפך בה והפך בה" הוא בעיקר (וכנ"ל סי"א) עסק התורה בתור ענין ותכלית לעצמו (לימוד על מנת להבין ולהשיג תורת ה' ולא רק בכדי "לדעת את המעשה"), ומזה מובן שלימוד זה כולל לא רק את עניני ההלכה הנוגעים למעשה (ענינים הגלויים), אלא בעיקר את השקלא וטריא שבתורה וכדומה (שקודם השקלא וטריא הי' בבחינת "נעלם", וגם לאחר השקלא וטריא נשאר חלק נעלם, כי לעולם אפשר להוסיף ולדון בדבר עוד).

וכמו שכתבו המפרשים⁸⁶ בפירוש "הפך בה והפך בה": לפי שמצינו . . שהי' דורש מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור ואפילו שהיו אלו היפך אלו . . לכן אמר . . הפך בה והפך בה ודרוש דברים הפכיים זה מזה פנים לטהר ופנים לטמא דכולא בה ואלו ואלו דברי אלקים חיים⁸⁷.

נמצא שהחילוק בין "לפום צערא אגרא" ל"הפך בה כו", הוא החילוק בין "גילוי" ו"העלם": "צערא" (בתורה

ונוסף לזה: השם "בן הא" משמע שהוא עצמו הי' גר, משא"כ הנוטריקון "בג בג" הוא (רק) "בן גר בן גירות" (וראה לעיל הערה 74).

⁸⁶ מדרש שמואל כאן. וראה המשך תרס"ו (שבהערה 77 ושם לפני' ע' תט ואילך).
⁸⁷ עירובין יג, ב.

88 ועד"ז במאמר בר הי הי בחגיגה (שבהערה 48), שהגם שנקט הדוגמא ד, עובד אלקים" בלימוד התורה, הרי מדגיש לא העסק בחלק הסתום שבתורה כו" כ"א, "שונה פרקו מאה (פעמים) ואת".

89 לשון אדמו"ר הזקן באגה"ק סי' כט קנא, א) – לענין תושב"כ. אבל מובן, שעד"ז הוא גם בתושב"ע" בחלק השקו"ט וכיו"ב דתושב"ע"פ. וכמובן גם ממה שמסיים באגה"ק שם במעלת השונה הלכות דוקא.

90 ועד"ז הוא בהענין דגר דאפשרי בכאו"א, כנ"ל: במאמר לפום צערא אגרא הוא בגילוי, ואפ"ל תמיד בעבודתו דאופן דגר, בהנהגות שקיבל ע"ע באמירת בל"ג, ובפרט כשמזמן לזמן מוסיף ומקבל ע"ע הנהגות והידורים (נוספים להעיר מהנהגת כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע (ספר המנהגים חב"ד ע' 56). והוראת כ"ק מו"ח אדמו"ר (לקו"ש ח"ב ע' 386).

משא"כ בהמאמר, "הפך בה הפך בה כו" שהענין דגר שבזה הוא, "יותר נסתר ונעלם" כי אינו ניכר בלימוד התורה שלו כ"א רק כשנזכר ע"ד אופן לימודו קודם שנתגייר.

